

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάρβα 6 (3ος όροφος), 10674 Αθήνα, τηλ: 210 7233221-2; 210 7233216;
φαξ: 210 7233217; e-mail: info@nchr.gr, website: www.nchr.gr

Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου με τίτλο «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (Νοεμβρίου 2003)

Απόφαση της Ολομέλειας της Εθνικής Επιτροπής της 17ης Δεκεμβρίου 2003 επί του 3ου θέματος της ημερήσιας διάταξης: *Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου για την Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού.*

Η Επιτροπή σε Ολομέλεια,

Αφού έλαβε υπόψη τις εισηγήσεις του Β' Τμήματός της και του Επιστημονικού Συνεργάτη της Νίκου Σιταρόπουλου, της Προέδρου της Αλίκης Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, και του μέλους της Σοφίας Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου*,

Μετά γενική συζήτηση επί του θέματος,

Υιοθέτησε ομοφώνως την παρακάτω απόφαση, με βάση τις ως άνω εισηγήσεις.

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

1. Το ως άνω ΣχΝ ζήτησε και έλαβε η ΕΕΔΑ στις 18.11.2003 από το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη σύνταξη αυτού του ΣχΝ, με το οποίο επιχειρείται η συμμόρφωση προς τις Οδηγίες 2000/43/ΕΚ *περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής*,¹ που έπρεπε να

* Βλ. κείμενα των εισηγήσεων στα πρακτικά της από 17.12.03 Ολομέλειας της ΕΕΔΑ. Επίσης βλ. Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, ερμηνεία άρθρου 4 παρ.2 Συντάγματος, στο Corpus-Παραρά, β' εκδ. (υπό εκτύπωση).

¹ Επίσημη Εφημερίδα αρ. L 180 της 19/07/2000 σελ.22 – 26.

είχε γίνει έως τις 19.07.2003, και 2000/78/ΕΚ για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία,² που έπρεπε να είχε γίνει έως τις 02.12.2003.

Δεδομένης της σπουδαιότητας του ΣχΝ, η ΕΕΔΑ θα ήθελε να είχε ενημερωθεί νωρίτερα σχετικά με τις διεργασίες σύνταξής του (που άρχισαν το 2002), ώστε να είχε μπορέσει να υποβάλει σχετικές παρατηρήσεις και σε προϋμότερο στάδιο.

2. Η ΕΕΔΑ, με την από 20.12.2001 Απόφασή της, υπέβαλε προτάσεις για τον εκουγχρονισμό της ελληνικής νομοθεσίας και πρακτικής για την καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων.³

3. Η αντιμετώπιση με το εξεταζόμενο ΣχΝ όλων μαζί των σημαντικών λόγων διακρίσεων είναι κατ' αρχήν θετική εξέλιξη, διότι έτσι η Πολιτεία δείχνει ότι επιθυμεί να αντιμετωπίσει το φαινόμενο των διακρίσεων και να εφαρμόσει την αρχή της ίσης μεταχείρισης με ολοκληρωμένο τρόπο, ώστε να εξαλειφθούν οι παρατηρούμενες στην πράξη πολλαπλές διακρίσεις.⁴ Υπογραμμίζουμε ότι οι Οδηγίες θεσπίζουν ελάχιστη προστασία και επιτρέπουν στα Κράτη-Μέλη να θεσπίζουν ή να διατηρούν ευνοϊκότερες διατάξεις, ενώ, εξάλλου, απαγορεύουν τη μείωση του επιπέδου προστασίας που παρέχει το εθνικό δικαιο (άρθρα 6 Οδηγίας 2000/43, 8 Οδηγίας 2000/78)

4. Η Οδηγία 2000/78 αποσκοπεί στην καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, κατά την πρόσβαση σε απασχόληση ή επάγγελμα, τις προαγωγές, την επαγγελματική κατάρτιση, τους όρους και τις συνθήκες απασχόλησης. Η Οδηγία 2000/43 αποσκοπεί στην καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνικής καταγωγής και καλύπτει, εκτός από τους προαναφερόμενους τομείς, και την κοινωνική προστασία, την κοινωνικής ασφάλιση, τις κοινωνικές παροχές, την εκπαίδευση και την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες.

---

² Επίσημη Εφημερίδα αρ. L 303 της 02/12/2000 σελ. 16 – 22.

³ ΕΕΔΑ, Έκθεση 2001, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2002, σελ. 201-213 (www.nchr.gr). Βλ. επίσης Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πρόταση Απόφασης Πλαισίου του Συμβουλίου για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, Βρυξέλλες, 28.11.2001, COM (2001) 664 τελικό, σελ. 2.

⁴ Οι δύο ως άνω Οδηγίες αποτελούν εφαρμογή του άρθρ. 13 ΣΕΚ που εξουσιοδοτεί το Συμβούλιο να λάβει μέτρα για την καταπολέμηση των λόγων διάκρισης που αναγράφει. Εξάλλου, το άρθρ. 12 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, κατά το πρότυπο των διεθνών συνθηκών δικαιωμάτων του ανθρώπου, απαγορεύει κάθε διάκριση, με ενδεικτική αναφορά λόγων διάκρισης, μεταξύ των οποίων είναι και οι αναφερόμενοι στο άρθρ. 13 ΣΕΚ.

5. Οι ως άνω Οδηγίες εκδόθηκαν κατ' εφαρμογή του άρθρου 13 ΣΕΚ και καλύπτουν τους αναφερόμενους εκεί λόγους διάκρισης , εκτός του φύλου, για τους εξής λόγους:

Για την ισότητα των φύλων στην απασχόληση και το επάγγελμα, αρμόζουσα νομική βάση δεν είναι το άρθρο 13, αλλά το άρθρο 141 παρ. 3 ΣΕΚ, σε συνδυασμό με τα άρθρα 2 και 3 παρ. 2 ΣΕΚ, που καθιστούν την ισότητα των φύλων στόχο και αποστολή της ΕΚ και της επιβάλλουν τη θετική υποχρέωση να προάγει την ουσιαστική ισότητα των φύλων σε όλους τους τομείς της δικαιοδοσίας της. Την ισότητα των φύλων στην εργασία και την απασχόληση αφορά η Οδηγία 76/207/ΕΚ, που τροποποιήθηκε με την Οδηγία 2002/73/ΕΚ, η προθεσμία συμμόρφωσης προς την οποία λήγει στις 5 Οκτωβρίου 2005, καθώς και η Οδηγία 86/613/ΕΚ για την ανεξάρτητη απασχόληση.

Για την ισότητα των φύλων στους λοιπούς, τομείς, νομική βάση αποτελεί το άρθρο 13 ΣΕΚ, σε συνδυασμό με τα άρθρα 2 και 3 παρ. 2 ΣΕΚ. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε Πρόταση Οδηγίας για την ισότητα των φύλων κατά την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες, ως πρώτο βήμα για την εφαρμογή της ισότητας των φύλων, βάσει του άρθρου 13 ΣΕΚ.

6. Στο προοίμιο των εφαρμοζομένων με το ΣχΝ Οδηγιών γίνεται ρητή αναφορά στην ισότητα των φύλων και δη στις Οδηγίες 76/207 και 86/613. Δεν αναφέρεται όμως η Οδηγία 2002/73 που, εν τω μεταξύ, τροποποίησε την 76/207. Η τροποποίηση έγινε κυρίως διότι μερικές διατάξεις της 76/207, και ιδίως εκείνες του άρθρου 2 παρ. 2, που επέτρεπε αποκλίσεις από την ισότητα στην πρόσβαση σε επαγγέλματα ή απασχολήσεις, «εφόσον, λόγω της φύσεως ή των συνθηκών ασκήσεώς τους, το φύλο συνιστά παράγοντα αποφασιστικής σημασίας» είχαν δημιουργήσει σοβαρές και έντονες αντιδράσεις. Το πόσο επικίνδυνη είναι αυτή η δυνατότητα αποκλίσεων το απέδειξε η πράξη. Με την Οδηγία 2002/73 βελτιώθηκε κάπως η διατύπωση της Οδηγίας 76/207. Αντικαταστάθηκε ολόκληρο το άρθρο 2 της 76/207, ωστόσο η παρ. 6 του νέου άρθρου 2 έχει αφήσει ανοιχτό παράθυρο για εξαιρέσεις « ... εφόσον η διαφορετική μεταχείριση βασίζεται σε ένα χαρακτηριστικό στοιχείο σχετικό με το φύλο ...»

7. Το ελληνικό Σύνταγμα, με το άρθρο 4 παρ. 2, κατοχυρώνει την ουσιαστική ισότητα των φύλων (ΣτΕ 1933/1998), κατά την πρόσφατη δε αναθεώρησή του, καταργήθηκε η διάταξη του άρθρου 116 παρ. 2 που επέτρεπε αποκλίσεις και αντικαταστάθηκε με διάταξη που καθιερώνει τα θετικά μέτρα ως μέσο για την επίτευξη της ισότητας των φύλων και απαιτεί την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη, ιδίως εις βάρος

των γυναικών. Συνεπώς, καταργήθηκαν, αφότου ίσχυσε το αναθεωρημένο Σύνταγμα (18.4.2001), όλες οι διατάξεις που επέτρεπαν αποκλίσεις, μεταξύ των οποίων και το άρθρο 10 του Ν. 1414/1984 για την εφαρμογή της ισότητας των φύλων στις εργασιακές σχέσεις, οποιαδήποτε δε διάταξη τυχόν εισαγάγει στο μέλλον αποκλίσεις θα είναι ανίσχυρη. Έτσι, και ο νόμος που θα εφαρμόσει τη νέα Οδηγία για την ισότητα των φύλων στην εργασία και την απασχόληση (2002/73/ΕΚ) δεν θα πρέπει να προβλέπει αποκλίσεις. Άλλωστε, και η Οδηγία αυτή, όπως και οι εφαρμοζόμενες με το εξεταζόμενο ΣχΝ δύο Οδηγίες, επιτρέπει τη θέσπιση ή διατήρηση εθνικών διατάξεων ευνοϊκότερων από τις δικές της και απαγορεύει τη μείωση του παρεχόμενου από την εθνική νομοθεσία επιπέδου προστασίας.

8. Συνεπώς, επειδή οι παρ. 2 και 3 του προοιμίου της Οδηγίας 2000/78 μπορεί να δημιουργήσουν συγχύσεις, θεωρούμε σκόπιμη την ακόλουθη διασάφηση στην αιτιολογική έκθεση του ΣχΝ: *«Ως προς τις διακρίσεις λόγω φύλου, το προοίμιο της Οδηγίας 2000/78 (παρ. 2 και 3) αναφέρεται ρητά στην Οδηγία 76/207, της οποίας έχει όμως επακολουθήσει πλήρης τροποποίηση από την Οδηγία 2002/73 που δεν αναφέρεται. Εξακολουθεί ωστόσο η παρ. 6 του νέου άρθρ. 2 να αφήνει ανοιχτή θύρα για «διαφορετική μεταχείριση που βασίζεται σε ένα χαρακτηριστικό στοιχείο σχετικό με το φύλο». Θεωρούμε σκόπιμο να τονίσουμε ότι το άρθρο 116 παρ. 2 του Συντάγματος, με τη διατύπωση του 2001, διέγραψε κάθε απόκλιση-εξαίρεση από την ίση μεταχείριση, εισήγαγε δε και ρητά την ουσιαστική ισότητα. Συνεπώς, κατά τις γενικώς κρατούσες αρχές στο Διεθνές και το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, αλλά και τις ρητές διατάξεις των περί ών ο λόγος Οδηγιών, επικρατεί η διάταξη του άρθρου 116 παρ. 2 του Ελληνικού Συντάγματος, ως περισσότερο προστατευτική της ισότητας».*

Ειδικές Παρατηρήσεις

Τίτλος του ΣχΝ

9. Ο όρος «*αναπηρία*» πρέπει να αντικατασταθεί με τον αρμόζοντα για λόγους προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και δόκιμο πλέον όρο «*ειδικές ανάγκες*», που χρησιμοποιεί και το ελληνικό κείμενο της Οδηγίας 2000/78.

Κεφάλαιο Ι – Γενικές Διατάξεις

Άρθρο 1. (Σκοπός):

10. Ο σκοπός που αναφέρει το άρθρο 1 αποτελεί σκοπό των Οδηγιών και όχι του νόμου, ο οποίος δεν είναι εξουσιοδοτικός νόμος-πλαίσιο, με την έννοια του άρθρου 43 παρ. 4 Σ, αλλά προβλέπει ο ίδιος τις αναγκαίες ρυθμίσεις για την εφαρμογή των Οδηγιών.

Στις αιτίες διάκρισης είναι σκόπιμο να προστεθεί η «ασθένεια».

Το άρθρο 1 του ΣχΝ νόμου αναφέρει μόνο τον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας. Αυτό όμως είναι το πεδίο εφαρμογής μόνο μίας από τις Οδηγίες (της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ), ενώ το πεδίο της άλλης Οδηγίας (2000/43/ΕΚ) είναι ευρύτερο, κι αυτό το ευρύτερο πεδίο έχουν τα κεφάλαια ΙΙ, ΙV, V και VI του ΣχΝ. Συνεπώς το άρθρο 1 πρέπει να αναδιατυπωθεί:

«Σκοπός του νόμου είναι η συμμόρφωση προς τις διατάξεις των Οδηγιών 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29^{ης} Ιουνίου 2000, περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, και 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27^{ης} Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, ».

Άρθρο 2 (Η αρχή της ίσης μεταχείρισης)

11. Το άρθρο 2 πρέπει να απαγορεύει ευθέως κάθε άμεση ή έμμεση διάκριση για τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1. Αλλιώς δεν αποτελεί εφαρμογή των Οδηγιών. Γι' αυτό είναι αναγκαίες οι ακόλουθες τροποποιήσεις του άρθρου αυτού:

Τίτλος: Απαγόρευση των διακρίσεων.

Παρ. 1: *«Απαγορεύεται κάθε άμεση ή έμμεση διάκριση για τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1.»*

Παρ. 2 εδ. (β): η παραπομπή στα «χρηστά ή συναλλακτικά ήθη» πρέπει να απαλειφθεί, διότι δεν συνάδει ούτε με το γράμμα ούτε με το πνεύμα των Οδηγιών.

Κεφάλαιο ΙΙ - Ίση μεταχείριση ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής.

12. Το κεφάλαιο αυτό περιέχει διατάξεις που αφορούν ειδικά τις απαγορευόμενες από την Οδηγία 2000/43 διακρίσεις. Σε ορισμένα όμως σημεία δεν ανταποκρίνεται στις

ρυθμίσεις της Οδηγίας αυτής, παρέχοντας έτσι προστασία κατώτερη από την απαιτούμενη από την Οδηγία.

Άρθρο 3 (Η έννοια των διακρίσεων)

13. Ο ορισμός της άμεσης διάκρισης που περιέχει η διάταξη αυτή δεν ανταποκρίνεται στον ορισμό του άρθρου 2 παρ. 1 της Οδηγίας 2000/43. Ειδικότερα, οι λέξεις «*κατά τρόπο αθέμιτο και αδικαιολόγητο*», που δεν υπάρχουν στον ορισμό της Οδηγίας, αλλοιώνουν την έννοια της άμεσης διάκρισης και δίνουν την εντύπωση ότι η άμεση διάκριση επιδέχεται δικαιολόγηση, πράγμα ανακριβές και επικίνδυνο, δεδομένου ότι, όπως είναι γνωστό, μόνον η έμμεση διάκριση επιδέχεται δικαιολόγηση, και όχι η άμεση. Πρέπει απαραίτητως το ΣχΝ να επαναλαμβάνει επί λέξει, χωρίς καμία παρέκκλιση, τον ορισμό της Οδηγίας:

«α) συντρέχει άμεση διάκριση όταν, για λόγους φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, σε ένα πρόσωπο επιφυλάσσεται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν της οποίας τυγχάνει, έτυχε ή θα ετύχανε ένα άλλο πρόσωπο, σε ανάλογη κατάσταση.»

Άρθρο 4 (Πεδίο εφαρμογής)

14. Η επιφύλαξη, με την οποία αρχίζει η παρ. 1 του άρθρου αυτού, πρέπει να απαλειφθεί, γιατί δεν υπάρχει στο αντίστοιχο άρθρο 3 της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ.

Παρ. 1; περίπτ. α': μετά τη λέξη «*απασχόληση*», πρέπει να προστεθούν οι λέξεις «*την αυτοαπασχόληση και την εργασία*» που περιέχει το αντίστοιχο άρθρο 3 της Οδηγίας 2000/43: Παρ. 1; περίπτ. η': η λέξη «*συναλλακτικά*», πρέπει να απαλειφθεί, γιατί δεν υπάρχει στο αντίστοιχο άρθρο 3 της Οδηγίας 2000/43.

Παρ. 2: ο όρος «*υπηκοότητα*», που χρησιμοποιεί ορισμένες φορές και το ελληνικό κείμενο της Οδηγίας 2000/43, πρέπει να αντικατασταθεί με τον ορθό όρο «*ιθαγένεια*» (άρθρο 4 παρ. 3 Σ).

Άρθρο 5 (Ουσιαστικές και καθοριστικές επαγγελματικές προϋποθέσεις)

15. Ο τίτλος του άρθρου, που επαναλαμβάνει τον τίτλο του ελληνικού κειμένου του άρθρου 4 της Οδηγίας 2000/43, δεν ανταποκρίνεται στον τίτλο σε άλλες γλώσσες. Πρέπει να διατυπωθεί ως εξής: «*Πραγματικές και καθοριστικές απαιτήσεις της επαγγελματικής δραστηριότητας*».

16. Το άρθρο 5, εφόσον επιτρέπει αποκλίσεις από την αρχή της ίσης μεταχείρισης πρέπει να επαναλαμβάνει το κείμενο του άρθρου 4 της Οδηγίας, ώστε να περιλαμβάνει όλες τις προϋποθέσεις επιτρεπτού των αποκλίσεων, ως εξής: *«Κατά παρέκκλιση από τα άρθρα 2 παρ. 1 και 3,⁵ η διαφορετική μεταχείριση που βασίζεται σε ένα χαρακτηριστικό σχετικό με τη φυλετική ή εθνική καταγωγή δεν συνιστά διάκριση όταν, λόγω της φύσης των συγκεκριμένων επαγγελματικών δραστηριοτήτων ή του πλαισίου εντός του οποίου διεξάγονται αυτές, ένα τέτοιο χαρακτηριστικό αποτελεί ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση, εφόσον ο στόχος είναι θεμιτός και η προϋπόθεση είναι ανάλογη»*. Η διάταξη αυτή πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικά.⁶

Άρθρα 6 και 12 παρ. 1 (Θετική δράση/ειδικά μέτρα):

17. Τα άρθρα αυτά πρέπει να αρχίζουν με την πρώτη φράση των αντίστοιχων άρθρων 5 της Οδηγίας 2000/43 και 7 της Οδηγίας 2000/78, που διευκρινίζει ότι τα θετικά μέτρα είναι μέσα για την επίτευξη ουσιαστικής ισότητας: *«Προκειμένου να πραγματοποιηθεί πλήρης ισότητα...»*.

Τα άρθρα αυτά είναι ιδιαίτερης σημασίας διότι για πρώτη φορά ο Έλληνας νομοθέτης θεσμοθετεί τη λήψη θετικών μέτρων υπέρ κοινωνικών, εν ευρεία εννοία, ευάλωτων μειονοτήτων, όπως είναι κυρίως οι (παραδοσιακές) εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες. Εντούτοις, το άρθρο 6, μνημονεύει μόνον τους ομογενείς και παλιννοστούντες. Θα ήταν συνεπέστερο με το γράμμα και το πνεύμα των Οδηγιών αν η τελευταία πρόταση της διάταξης (*«...όπως στην περίπτωση υπέρ ομογενών και παλιννοστούντων»*), διαγραφόταν.

Η ΕΕΔΑ, από το 2001, έχει υποβάλει παρατηρήσεις και προτάσεις για την προστασία των Τσιγγάνων,⁷ μίας μεγάλης σε αριθμό και ιδιαίτερα ευάλωτης εθνικής/φυλετικής μειονότητας (περίπου 250.000), που χρήζει άμεσης προστασίας από την Πολιτεία. Τέτοια προστασία από την Πολιτεία, λόγω των διεθνών δεσμεύσεών της, δικαιούνται και οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες. Συνεπώς, αν δεν γίνει η παραπάνω

⁵ Το άρθρο 3, όπως επισημαίνει και η Εισήγηση, αποτελείται από μια και μοναδική παράγραφο.

⁶ Βλ. European Commission, DG Employment and Social Affairs, *Annual report on equality and non-discrimination 2003*, Luxembourg, 2003, 10. Ως παράδειγμα εφαρμογής αυτής της διάταξης δίνεται το επάγγελμα των ηθοποιών όπου για τις ανάγκες κάποιων ρόλων είναι αναγκαία η πρόσληψη ηθοποιών κάποιας ιδιαίτερης εθνικής προέλευσης ή ηλικίας.

⁷ ΕΕΔΑ, *Έκθεση 2001*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2002, σελ. 181-197 (και σε www.nchr.gr).

διαγραφή, πρέπει να προστεθούν στο άρθρο 6 οι Τσιγγάνοι και οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ.

Γενικές παρατηρήσεις

18. Οι σχετικές με τις διατάξεις του Κεφαλαίου ΙΙ παρατηρήσεις ισχύουν *mutatis mutandis* και για τις αντίστοιχες διατάξεις του Κεφαλαίου ΙΙΙ που αφορούν στις απαγορευόμενες από την Οδηγία 2000/78/ΕΚ διακρίσεις. Ο όρος «*αναπηρία*» πρέπει να αντικατασταθεί παντού με τον όρο «*ειδικές ανάγκες*», όπως σημειώθηκε σχετικά με τον τίτλο του ΣχΝ.

Ειδικές παρατηρήσεις

Άρθρο 7. Η έννοια των διακρίσεων.

19. Παρ. 1: Σύμφωνα με όσα σημειώθηκαν για το άρθρο 1, σκόπιμο είναι να προστεθεί, μετά τη λέξη «*αναπηρίας*» (που θα γίνει «*ειδικών αναγκών*»), η λέξη «*ασθένειας*». Εξάλλου, ο ορισμός της άμεσης διάκρισης που περιέχει η διάταξη αυτή δεν ανταποκρίνεται στον ορισμό του άρθρου 2 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ. Βάσει των παρατηρήσεων που διατυπώσαμε σχετικά με το άρθρο 3 του ΣχΝ, κι αυτό το άρθρο πρέπει να επαναλαμβάνει επί λέξει τον ορισμό της Οδηγίας: «*α) συντρέχει άμεση διάκριση όταν, για έναν από τους λόγους αυτούς, σε ένα πρόσωπο επιφυλάσσεται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν της οποίας τυγχάνει, έτυχε ή θα ετύχανε ένα άλλο πρόσωπο, σε ανάλογη κατάσταση*».

Άρθρο 8 (Πεδίο εφαρμογής)

20. Παρ. 1: όπως σημειώθηκε και σχετικά με το άρθρο 4 του Κεφαλαίου ΙΙ, η επιφύλαξη με την οποία αρχίζει η παράγραφος αυτή πρέπει να διαγραφεί, δεδομένου ότι δεν την προβλέπει η αντίστοιχη διάταξη του άρθρου 3 παρ. 1 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ.

21. Παρ. 3: η διάταξη αυτή, ορίζει ότι «*η αρχή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας [ειδικών αναγκών], ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, δεν εφαρμόζεται στις πάσης φύσεως παροχές που προσφέρουν τα δημόσια συστήματα ή τα εξομοιούμενα προς τα δημόσια, συμπεριλαμβανομένων των δημοσίων συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης ή πρόνοιας.*»

Για τις περιπτώσεις των ειδικών αναγκών, και της ηλικίας η εξαίρεση από τον κανόνα μπορεί να είναι θεμιτή ή και σκόπιμη λόγω της ανάγκης ειδικών ρυθμίσεων, οι οποίες πάντως πρέπει να είναι ευνοϊκότερες. Για τις περιπτώσεις των θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων και του γενετήσιου προσανατολισμού δεν είναι κατανοητή. Επιπλέον η γενικότητα του όρου «δημόσια συστήματα» θα δημιουργήσει σημαντικά ερμηνευτικά προβλήματα.

22. Παρ. 4: με τη χρήση του όρου «*ειδικές ανάγκες*», αντί του όρου «*αναπηρία*», γίνεται σαφής και η παράγραφος αυτή: «*ο νόμος δεν εφαρμόζεται στις ένοπλες δυνάμεις και τα σώματα ασφαλείας, καθόσον αφορά σε διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας ή ειδικών αναγκών σχετικών με την Υπηρεσία*».

23. Περίπτ. α'. 1η γραμμή: μετά τη λέξη «*απασχόληση*», πρέπει να προστεθούν οι λέξεις «*την αυτοαπασχόληση και την εργασία*» που περιέχει το αντίστοιχο άρθρο 3 της Οδηγίας 2000/78.

'Άρθρο 9 παρ. 1 (Επαγγελματικές απαιτήσεις):

24. **Τίτλος:** Κι αυτός ο τίτλος, όπως και εκείνος του άρθρου 5 του Κεφαλαίου II, πρέπει να είναι: «*Πραγματικές και καθοριστικές απαιτήσεις της επαγγελματικής δραστηριότητας*».

25. Παρ. 1: Κατ' αναλογία όσων παρατηρήθηκαν για το άρθρο 5, πρέπει να επαναλαμβάνεται το κείμενο του άρθρου 4 παρ. 1 της Οδηγίας 2000/78: «*Κατά παρέκκλιση από τα άρθρα 2 παράγραφος 1 και 7 παράγραφος 1, η διαφορετική μεταχείριση που βασίζεται σε ένα από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 7 παράγραφος 1, δεν συνιστά διάκριση όταν, λόγω της φύσης των συγκεκριμένων επαγγελματικών δραστηριοτήτων ή του πλαισίου εντός του οποίου διεξάγονται αυτές, ένα τέτοιο χαρακτηριστικό αποτελεί ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση, εφόσον ο στόχος είναι θεμιτός και η προϋπόθεση είναι ανάλογη*».

26. Παρ. 2: 1η υποπαράγρ: είναι περιττή, αφού επαναλαμβάνει όσον αφορά τις θρησκευτικές και άλλες πεποιθήσεις αυτά που ορίζει και η παρ. 1 του ίδιου άρθρου. Στο αντίστοιχο άρθρο 4 της Οδηγίας 2000/78/EK δεν υπάρχει τέτοια διάταξη.

2η υποπαράγρ: για να είναι σύμφωνη προς τη διάταξη του άρθρου 4 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/78, πρέπει να επαναληφθεί, στο τέλος της, ως γ' εδάφιο, το κείμενο του β' εδαφίου του άρθρου 4 παρ. 2 της Οδηγίας, ανάλογα προσαρμοσμένο, αφού αφαιρεθεί η

τελευταία φράση αυτής της υποπαραγράφου (*«υπό την προϋπόθεση της τηρήσεως του Συντάγματος, του παρόντος και των λοιπών νόμων»*). Έτσι, το γ' εδάφιο που θα προστεθεί πρέπει να έχει ως εξής: *«Αυτή η διαφορετική μεταχείριση ασκείται τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος και των σύμφωνων προς αυτό νόμων, καθώς και των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου, και δεν μπορεί να αιτιολογεί διάκριση η οποία βασίζεται σε άλλους λόγους»*.

Άρθρο 10.

27. **Τίτλος:** *«Εύλογες προσαρμογές για άτομα με ειδικές ανάγκες»*.

Άρθρο 11 (Δικαιολογημένη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας

28. Το άρθρο αυτό επαναλαμβάνει, με ορισμένες παραλλαγές, το κείμενο του άρθρου 6 της Οδηγίας 2000/78. Αυτό όμως δεν αποτελεί εφαρμογή του άρθρου αυτού. Υπάρχει ήδη ειδική και συγκεκριμένη νομοθετική διάταξη που θεσπίστηκε σε συμμόρφωση προς της επιταγές της Οδηγίας αυτής. Πρόκειται για το άρθρο 10 παρ. 11 Ν. 3051/2002, που έχει ως εξής: *«Καταργείται το ανώτατο όριο ηλικίας πρόσληψης ή διορισμού στο Δημόσιο, τα ΝΠΔΔ, ΟΤΑ α' και β' βαθμού και τα ΝΠΔΔ του δημόσιου τομέα της παρ. 1 του άρθρου 14 του Ν. 2190/1994, όπως αυτό ισχύει, και της παρ. 3 του άρθρου 1 του Ν. 2527/1997, καθώς και το ανώτατο όριο ηλικίας τοποθέτησης ή πρόσληψης των προστατευόμενων ατόμων του Ν. 2643/1998 που ορίζεται στο πρώτο εδάφιο της παρ. 7 του άρθρου 8 του ίδιου νόμου. Ειδικά όρια ηλικίας που απαιτούνται από τη φύση και τις ιδιαιτερότητες των καθηκόντων των προς πλήρωση θέσεων μπορεί να καθορίζονται με την οικεία προκήρυξη, μετά από γνώμη του οικείου φορέα και απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.»* Η διάταξη αυτή, επεκτεινόμενη και στον ιδιωτικό τομέα, στον επαγγελματικό προσανατολισμό και την εκπαίδευση, καθώς και στο λοιπό πεδίο εφαρμογής του ΣΧΝ, όπως αυτό ορίζεται στο άρθρο 4, πρέπει να επαναληφθεί στο ΣΧΝ.

Άρθρο 12. Θετική δράση και ειδικά μέτρα.

29. Βλ. αναγκαία αναδιατύπωση του άρθρου αυτού και του άρθρου 6, πιο πάνω, αριθ. 17.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV-Προστασία

Άρθρο 13 (Παροχή προστασίας)

30. Το άρθρο 13 αποσκοπεί στην εφαρμογή του άρθρου 7 της Οδηγίας 2000/43 και του άρθρου 9 της Οδηγίας 2000/78, που απαιτούν αποτελεσματική δικαστική προστασία των θυμάτων διακρίσεων και αποτελούν εκδήλωση της γενικής αρχής της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, την οποία έχει διατυπώσει το ΔΕΚ. Για την ορθή εφαρμογή των διατάξεων αυτών, όπως και για την εφαρμογή των σχετικών με το βάρος της απόδειξης διατάξεων των Οδηγιών (άρθρο 14 ΣχΝ, πιο κάτω), απαιτείται τροποποίηση του ΚΠολΔ, του ΚωδΔιοικΔικον και του ΠΔ 18/1989 περί ΣτΕ. Αναγκαία είναι, για ορισμένα ζητήματα, και τροποποίηση του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας. Μόνον έτσι θα επιτευχθεί πλήρης και αποτελεσματική εφαρμογή των Οδηγιών.

31. Η παρ. 1, για την εφαρμογή των άρθρων 7 παρ. 1 της Οδηγίας 2000/43 και 9 παρ. 1 της Οδηγίας 2000/78, που απαιτούν να διασφαλίζεται πρόσβαση των θυμάτων απαγορευμένων από τις Οδηγίες διακρίσεων σε «δικαστικές και διοικητικές διαδικασίες» παραπέμπει στα άρθρα 24–27 Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας.

32. Σχετικά παρατηρούμε ότι με την *αίτηση θεραπείας* ή την *ιεραρχική προσφυγή* (άρθρο 24) και την *ενδικοφανή προσφυγή* (άρθρο 25) παρέχεται δυνατότητα πλήρους διοικητικού ελέγχου τόσο της νομιμότητας όσο και της ουσίας της δυσμενούς διοικητικής πράξης, ενώ με την *αναφορά* (άρθρο 27) παρέχεται δυνατότητα ελέγχου της παράλειψης έκδοσης διοικητικής πράξης και άλλων ενεργειών ή παραλείψεων τέτοιων ενεργειών (π.χ. προπαρασκευαστικών πράξεων ή υλικών ενεργειών). Έτσι, οι διατάξεις αυτές επαρκούν και για τις περιπτώσεις παραβάσεων του σχεδιαζόμενου νόμου. Με την *ειδική διοικητική προσφυγή* όμως (άρθρο 25 παρ. 2) ελέγχεται μόνο η νομιμότητα της διοικητικής πράξης, εφόσον οι σχετικές διατάξεις δεν προβλέπουν και έλεγχο ουσίας. Συνεπώς, για να εξασφαλισθεί πλήρης διοικητικός έλεγχος των διοικητικών πράξεων που συνιστούν παράβαση των διατάξεων του σχεδιαζόμενου νόμου, πρέπει να προστεθεί στην παρ. 1 του ΣχΝ εδάφιο που να προβλέπει ότι χωρεί πάντοτε ενδικοφανής προσφυγή ενώπιον της αρχής που εξέδωσε την πράξη, η οποία εξετάζει τόσο τη νομιμότητα της πράξης όσο και την ουσία της υπόθεσης και μπορεί να ακυρώσει, εν όλω ή εν μέρει, την πράξη ή να την τροποποιήσει.

33. Υπάρχει όμως στην ελληνική έννομη τάξη και ένα έλλειμμα δικαστικής προστασίας των εργαζομένων. Έως το 1983, το ΣτΕ δεχόταν πάγια αιτήσεις ακυρώσεως,

εκ μέρους τόσο εργαζομένων⁸ όσο και επαγγελματικών οργανώσεων, κατά υπουργικών αποφάσεων στις οποίες ενσωματώνονταν συλλογικές συμβάσεις εργασίας καθώς και κατά διοικητικών διαιτητικών αποφάσεων, οι οποίες, υπό το καθεστώς του Ν. 3239/1955, εξομοιώνονταν προς συλλογικές συμβάσεις και θεωρούνταν διοικητικές πράξεις. Εντούτοις, με την ΟΛΣτΕ 4339/1983, μεταστρέφοντας αιφνίδια τη νομολογία του, θεώρησε ότι «μόνον οι επαγγελματικές οργανώσεις των ενδιαφερομένων μερών, που έλαβαν μέρος στη διαπραγματευτική διαδικασία», και όχι τα μέλη τους, νομιμοποιούνται να προσβάλουν με αίτηση ακυρώσεως τις συλλογικές ρυθμίσεις. Με τη νομολογία όμως αυτή, που συνεχίστηκε και υπό το καθεστώς του νέου νόμου περί συλλογικών συμβάσεων κλπ (Ν. 1876/1990⁹), προσβάλλεται το δικαίωμα δικαστικής προστασίας που έχει αναγνωρισθεί από το ΔΕΚ βάσει σχετικής γενικής αρχής του Κοινοτικού Δικαίου, ειδικότερη έκφραση της οποίας αποτελούν οι προαναφερόμενες διατάξεις των εφαρμοζομένων από το ΣχΝ Οδηγιών και των Οδηγιών περί ισότητας των φύλων,¹⁰ αλλά και τα άρθρα 20 Σ, 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, καθώς και 2 παρ. 3 και 14 παρ. 1 του Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΣΑΠΔ). Γ' αυτό, για την ορθή εφαρμογή των Οδηγιών, πρέπει να εισαχθεί στο ΠΔ 18/1989 ρητή διάταξη που να παρέχει στους εργαζομένους δυνατότητα άσκησης αιτήσεως ακυρώσεως κατά συλλογικών συμβάσεων εργασίας και διαιτητικών αποφάσεων που τους θίγουν, οπότε θα είναι παραδεκτή και παρέμβασή τους υπέρ του κύρους συλλογικής σύμβασης ή διαιτητικής απόφασης της οποίας η ακύρωση θα τους βλάψει.

34. Η παρ. 3 αποσκοπεί στην εφαρμογή του άρθρου 7 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/43 και του άρθρου 9 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/78 που έχουν ως εξής:

«Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι ενώσεις, οργανώσεις ή άλλα νομικά πρόσωπα, τα οποία έχουν, σύμφωνα με τα κριτήρια της εθνικής τους νομοθεσίας, έννομο συμφέρον να διασφαλίσουν ότι τηρούνται οι διατάξεις της παρούσας οδηγίας, μπορούν να κινήσουν, είτε εξ ονόματος του ενάγοντος/αιτούντος είτε προς υπεράσπισή του, και με την έγκρισή του,

---

⁸ Βλ. π.χ. ΣτΕ 520/1983.

⁹ Βάσει του νόμου αυτού, το ΣτΕ έκρινε ότι οι διαιτητικές αποφάσεις δεν αποτελούν πλέον διοικητικές πράξεις. Μπορούν όμως να κηρυχθούν γενικά υποχρεωτικές με υπουργική απόφαση, όπως και οι συλλογικές συμβάσεις, οπότε υπόκεινται σε αίτηση ακυρώσεως διαμέσου της υπουργικής απόφασης, στην οποία ενσωματώνονται.

¹⁰ Κριτική της νομολογίας αυτής σε σχέση με τις επιταγές της Οδηγίας 75/117/ΕΟΚ βλ. Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, Η κοινοτική αρχή της ισότητας αμοιβών και το ελληνικό δίκαιο, ΕλλΔνη 29 (1988) σ. 1092 επ (1119-1120), και γενικότερα Ε. Σπηλιωτόπουλο, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, 11η έκδοση, 2001, αριθ. 460 (υποσ. 24).

κάθε δικαστική ή/και διοικητική διαδικασία, προβλεπόμενη για την πραγμάτωση των υποχρεώσεων από την παρούσα Οδηγία».

35. Το ζήτημα αυτό είναι κρίσιμο για την αποτελεσματική προστασία των θυμάτων διακρίσεων, τα οποία συχνά, από φόβο εκδικητικών ενεργειών του εργοδότη ή άλλου προσώπου που ευθύνεται για την εις βάρος τους διάκριση, ή από άγνοια των δικαιωμάτων τους ή έλλειψη οικονομικών μέσων, ή και (συχνότερα) από όλες αυτές τις αιτίες, αποφεύγουν να προσφύγουν στα αρμόδια δικαστήρια ή τις αρμόδιες διοικητικές αρχές. Η όλη λειτουργία και αποτελεσματικότητα του νόμου εξαρτάται κατά μεγάλο μέρος από την ορθή διατύπωση της διάταξης αυτής. Η διάταξη του άρθρου 13 παρ. 3 του ΣχΝ όμως είναι περιοριστική σε σχέση με τις αντίστοιχες διατάξεις των Οδηγιών, κι έτσι δεν παρέχει την απαιτούμενη προστασία.

36. Ειδικότερα, ο κύκλος των νομικών προσώπων στα οποία παρέχεται η δυνατότητα που απαιτούν οι Οδηγίες είναι πολύ περιορισμένος, αφού περιλαμβάνει μόνον εκείνα που έχουν ως καταστατικό σκοπό, ειδικά, τη διασφάλιση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, όπως αυτή ορίζεται στις Οδηγίες και το ΣχΝ, την καταπολέμηση, δηλαδή, των συγκεκριμένων διακρίσεων που απαγορεύει το ΣχΝ. Εξάλλου, η διατύπωση της διάταξης («μπορούν να αντιπροσωπεύουν τον βλαπτόμενο ενώπιον των δικαστηρίων ή να τον εκπροσωπούν ενώπιον οιασδήποτε διοικητικής αρχής ή διοικητικού οργάνου») δεν είναι ορθή. Εκείνο που απαιτούν οι Οδηγίες δεν είναι να παρέχεται δυνατότητα στα νομικά πρόσωπα να ασκούν τα δικαιώματα του θιγομένου ως εκπρόσωποί του, αλλά στο δικό τους όνομα., χωρίς να αποκλείεται η εκ μέρους του ίδιου του θιγομένου άσκηση των δικαιωμάτων του.

37. Εξάλλου, η προϋπόθεση που θέτει το άρθρο 13 ΣχΝ, να παρέχεται η συναίνεση του θιγομένου, εκ των προτέρων, με συμβολαιογραφικό έγγραφο ή ιδιωτικό έγγραφο που θα φέρει θεώρηση του γνησίου της υπογραφής, δεν συμβιβάζεται με τον σκοπό της ρύθμισης αυτής, που είναι η επίτευξη δικαστικής προστασίας του ατόμου που δεν προσφεύγει το ίδιο στα δικαστήρια φοβούμενο τις εκδικητικές ενέργειες των προσώπων που ευθύνονται για τη εις βάρος του διάκριση (πιο πάνω αριθ. 35). Γι' αυτόν το λόγο, το άρθρο 669 ΚΠολΔ (πιο κάτω αριθ. 39) δεν απαιτεί προηγούμενη συναίνεση του θιγομένου, αλλά δυνατότητά του να εκδηλώσει ρητά την αντίθεσή του στην αγωγή που άσκησε η συνδικαλιστική οργάνωση. Θα ήταν συνεπώς προτιμότερο να υιοθετηθεί τέτοια ρύθμιση.

38. Τα δικαιώματα που απαιτούν οι Οδηγίες να παρασχεθούν στα νομικά πρόσωπα είναι δικονομικής φύσεως,¹¹ και γι' αυτό, όπως ήδη επισημάνθηκε, απαιτείται τροποποίηση του ΚΠολΔ, του ΚωδΔιοικΔικον και του ΠΔ 18/1989 περί ΣτΕ. Για να είναι σύμφωνες οι δικονομικές διατάξεις προς τις Οδηγίες, πρέπει να προβλέπουν ενεργητική νομιμοποίηση και έννομο συμφέρον των νομικών προσώπων ενώπιον των πολιτικών και διοικητικών δικαστηρίων, καθώς και δυνατότητα παρέμβασής τους υπέρ του θιγόμενου ατόμου σε οποιαδήποτε πολιτική ή διοικητική δίκη το θιγόμενο άτομο είναι διάδικος, και ανεξάρτητα από το αν το άτομο αυτό είναι μέλος τους. Επίσης, δεδομένου ότι οι Οδηγίες απαιτούν τα νομικά πρόσωπα να μπορούν να κινούν και διοικητικές διαδικασίες, είναι αναγκαία και σχετική τροποποίηση του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας.

39. Όσον αφορά τις πολιτικές δίκες, σχετικό με το εξεταζόμενο ζήτημα είναι το άρθρο 669 ΚΠολΔ, που παρέχει στα σωματεία ή ενώσεις εργαζομένων και στα επιμελητήρια τα ακόλουθα, περιοριστικά αναφερόμενα, δικαιώματα: α) να ασκούν υπέρ των μελών τους τα δικαιώματα που απορρέουν από συλλογική σύμβαση ή διατάξεις εξομοιούμενες προς διατάξεις συλλογικής σύμβασης, εκτός αν τα μέλη έχουν ρητώς εκδηλώσει την αντίθεσή τους, τα δε μέλη διατηρούν το δικαίωμα παρέμβασης στη δίκη, β) να παρεμβαίνουν υπέρ διαδίκου που είναι μέλος τους ή μέλος κάποιας από τις οργανώσεις που αποτελούν την ένωση (σύμφωνα με πρόσφατη τροποποίηση του άρθρου 669 ΚΠολΔ, η παρέμβαση μπορεί να γίνει σε οποιοδήποτε στάδιο της δίκης, και στον ΑΠ για πρώτη φορά). Τα κατά τα ανωτέρω νομιμοποιούμενα νομικά πρόσωπα μπορούν να ζητήσουν και τη λήψη ασφαλιστικών μέτρων υπέρ του θιγομένου.¹²

40. Το άρθρο 669 ΚΠολΔ δεν αρκεί όμως για να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις των Οδηγιών, δεδομένου ότι τόσο το προσωπικό όσο και το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του είναι περιορισμένο σε σχέση με αυτά των Οδηγιών. Ειδικότερα, η διάταξη αυτή, όπως ερμηνεύεται από τη νομολογία: α) Αφορά την άσκηση μόνον εργασιακών δικαιωμάτων των μελών σωματείων ή ενώσεων εργαζομένων και επιμελητηρίων (ενώ οι Οδηγίες δεν περιορίζονται σε αυτά τα νομικά πρόσωπα, ούτε απαιτούν τα θύματα των διακρίσεων να είναι μέλη τους) και β) μόνον εφόσον πρόκειται για δικαιώματα που απορρέουν από διατάξεις συλλογικών συμβάσεων ή εξομοιούμενες προς αυτές, και όχι άλλα

---

¹¹ Πρβλ. ΟΛΑΠ 1335/1985 ΝοΒ 1986, 1573 σχετικά με τα δικαιώματα που παρέχει το άρθρο 669 ΚΠολΔ.

¹² Βλ. Δ. Κονδύλη, στο Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας, Ερμηνεία ΚΠολΔ, άρθρο 669.

δικαιώματα,¹³ όπως π.χ. αυτά που απορρέουν από νόμο, διοικητική πράξη ή ατομική σύμβαση εργασίας, κανονισμό επιχείρησης συμβατικής ισχύος ή καταχρηστική άσκηση διευθυντικού δικαιώματος ή οποιαδήποτε βλαπτική μονομερή πράξη του εργοδότη. Η παρέμβαση όμως μπορεί να γίνει σε οποιαδήποτε εκκρεμή εργατική δίκη και να αφορά οποιοδήποτε δικαίωμα, και πέρα από αυτά που αναφέρονται πιο πάνω υπό στοιχείο (α).¹⁴

41. Όσον αφορά τις διοικητικές δίκες, ο ΚωδΔιοικΔικον δεν περιέχει καμία αντιστοιχία με του άρθρου 669 ΚΠολΔ ή άλλη σχετική διάταξη, και βάσει των διατάξεών του που διέπουν την ενεργητική νομιμοποίηση για προσφυγή ή αγωγή και την άσκηση πρόσθετης παρέμβασης (άρθρα 64, 71, 113-114), αναγνωρίζεται μόνον το άμεσο και προσωπικό έννομο συμφέρον των νομικών προσώπων, δηλαδή είναι παραδεκτή η άσκηση ένδικου βοηθήματος μόνον από νομικό πρόσωπο που επικαλείται και αποδεικνύει βλάβη που υφίσταται το ίδιο.

42. Εξάλλου, το ΣτΕ, ερμηνεύοντας το άρθρο 47 ΠΔ 18/1989 που ρυθμίζει το έννομο συμφέρον για την άσκηση αίτησης ακυρώσεως, δέχεται ότι τα νομικά πρόσωπα έχουν έννομο συμφέρον για άσκηση αίτησης ακυρώσεως κατά πράξεων που προξενούν περιουσιακή ή ηθική βλάβη σε συμφέροντα του ίδιου του νομικού προσώπου ή του συνόλου των μελών του, εφόσον η προάσπιση ή προαγωγή των συμφερόντων αυτών περιλαμβάνεται στους σκοπούς του. Δεν έχουν όμως έννομο συμφέρον προκειμένου για πράξεις που θίγουν συμφέροντα μερικών μόνον μελών τους. Ειδικά για τα επαγγελματικά σωματεία, το ΣτΕ δέχεται ότι έχουν έννομο συμφέρον να ασκήσουν αίτηση ακυρώσεως κατά πράξης που θίγει και ειδική κατηγορία μελών τους, εφόσον με αυτήν δεν βλάπτονται τα συμφέροντα άλλης κατηγορίας μελών τους που πηγάζουν από την ίδια πράξη.¹⁵

43. Το ΣτΕ έχει διευρύνει ιδιαίτερα τον κύκλο των νομικών προσώπων που έχουν έννομο συμφέρον να προσβάλλουν πράξεις που θίγουν το περιβάλλον, αλλά όχι κι εκείνων που έχουν ως σκοπό την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Έτσι, έχει απορρίψει παρέμβαση σωματείου προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, λόγω ελλείψεως εννόμου συμφέροντος, επειδή το σωματείο δεν επικαλέσθηκε και δεν απέδειξε ότι: α) το άτομο που θα θιγόταν με την ακύρωση της προσβαλλόμενης πράξης ήταν μέλος του, β) το ίδιο το παρεμβαίνον σωματείο ή μέλος του θα υφίστατο βλάβη από την ακύρωση της

---

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

προσβαλλόμενης πράξης, γ) στους σκοπούς του σωματείου, όπως περιγράφονται στο καταστατικό του, δεν περιλαμβανόταν η προστασία της συγκεκριμένης κατηγορίας στην οποία ανήκε το άτομο που θα θιγόταν από την ακύρωση της προσβαλλόμενης πράξης.¹⁶

44. Συνεπώς, για να είναι σύμφωνες προς τις Οδηγίες και αποτελεσματικές οι τροποποιήσεις των δικονομικών διατάξεων, πρέπει να αφορούν όλες τις διαφορές που δημιουργούνται από παραβάσεις του σχεδιαζόμενου νόμου, και να ακολουθούν τις εξής βασικές αρχές:

1) Να προβλέπουν **δικαίωμα των οργανώσεων εργαζομένων ή καταναλωτών¹⁷ ή άλλων νομικών προσώπων ή ενώσεων νομικών προσώπων, ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου, στους σκοπούς των οποίων περιλαμβάνεται η προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ή η δράση σε τομέα ή τομείς που καλύπτει ο σχεδιαζόμενος νόμος, ή η προάσπιση των συμφερόντων ατόμων που καλύπτει αυτός ο νόμος:** α) Να ασκούν υπέρ των θιγομένων ατόμων τα δικαιώματα που απορρέουν από τον σχεδιαζόμενο νόμο, εκτός αν τα θιγόμενα άτομα έχουν ρητώς εκδηλώσει την αντίθεσή τους. Το εισαγωγικό της δίκης έγγραφο πρέπει να κοινοποιείται στο άτομο του οποίου ασκούνται τα δικαιώματα, το οποίο θα πρέπει να έχει δικαίωμα παρέμβασης σε κάθε στάδιο της δίκης, και στην κατ' αναίρεση δίκη το πρώτο. β) Να παρεμβαίνουν υπέρ διαδίκου, ο οποίος ασκεί τα δικαιώματα που απορρέουν από τον σχεδιαζόμενο νόμο, σε οποιοδήποτε στάδιο της δίκης, και στην κατ' αναίρεση δίκη το πρώτο.

2) Να προβλέπουν ότι, «αν το θιγόμενο άτομο δεν μετάσχει στη δίκη, το δεδικασμένο από αυτήν ενεργεί υπέρ αυτού και όχι εις βάρος του». Αυτό είναι πολύ σημαντικό για να επιτευχθεί πραγματική προστασία των θιγομένων και γίνεται δεκτό όσον αφορά τις δίκες που διεξάγουν τα νομικά πρόσωπα που αναφέρει το άρθρο 669 ΚΠολΔ.¹⁸

45. Εξάλλου, κατά τον ΚωδΔιοικΔιαδικ, τις διοικητικές προσφυγές και αναφορές μπορεί να ασκήσει, μόνον το αμέσως θιγόμενο πρόσωπο. Γι' αυτό, πρέπει να προστεθεί διάταξη στο ΣχΝ που να ορίζει ότι, προκειμένου για παραβάσεις του σχεδιαζόμενου

---

¹⁵ Βλ. *Ε. Σπηλιωτόπουλο*, Εγχειρίδιο, όπ.π. αριθ. 461.

¹⁶ Βλ. μεταξύ άλλων την απόφαση του ΣτΕ 575/2001, Δ' Τμήμα, *Το Σ* 2/2002, 253 επ. και *Ν. Σιταρόπουλο*, *Το ζήτημα της παρέμβασης Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων σε υποθέσεις σχετικές με την προστασία δικαιωμάτων του ανθρώπου*, *Το Σ* 2/2002, 245-253.

¹⁷ Δεδομένου ότι το πεδίο εφαρμογής του νόμου, όσον αφορά τις διακρίσεις λόγω φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θα περιλαμβάνει και την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες (άρθρο 4 ΣχΝ).

νόμου, μπορούν να τις ασκήσουν και τα νομικά πρόσωπα που αναφέρονται πιο πάνω (αριθ. 44).

46. Όσον αφορά την παροχή νομικής βοήθειας στα πρόσωπα που αφορά το ΣΧΝ, παραπέμπουμε στην από 30.10.03 γνωμοδότηση-απόφασή μας επί του ΣΧΝ για την «παροχή νομικής βοήθειας σε πολίτες χαμηλού εισοδήματος», αντίγραφο της οποίας επισυνάπτεται (βλ. και παρακάτω στο άρθρο 24 -νομική συνδρομή σε περιπτώσεις διακρίσεων).

Άρθρο 14 παρ.1 (Βάρος απόδειξης):

47. Η διάταξη αυτή μεταφέρει σχεδόν αυτολεξεί τη σχετική διάταξη των άρθρων 8 της Οδηγίας 2000/43 και 10 της Οδηγίας 2000/78. Όμως για την πλήρη και αποτελεσματική εφαρμογή του κανόνα της μεταφοράς του βάρους της απόδειξης που εισάγουν οι Οδηγίες, είναι απαραίτητη η εισαγωγή των αναγκαίων τροποποιήσεων στους ΚΠολΔ, ΚωδΔιοικΔικον και ΚωδΔιοικΔιαδικασίας και στη νομοθεσία του ΣτΕ, δεδομένου ότι ο κανόνας των Οδηγιών αποτελεί εξαίρεση από τον γενικό κανόνα, που ισχύει στην πολιτική και τη διοικητική δίκη, ότι το πρόσωπο που προσφεύγει στα δικαστήρια ή τις αρμόδιες διοικητικές αρχές φέρει το βάρος επίκλησης και απόδειξης των γεγονότων στα οποία στηρίζει το αίτημά του (άρθρα 338 ΚΠολΔ και 145 ΚωδΔιοικΔικον). Σημειώνεται, το Πρακτικό Επεξεργασίας 348/2002 του ΣτΕ επί του Σχεδίου ΠΔ για την εφαρμογή της Οδηγίας 97/80 σχετικά με το βάρος της απόδειξης σε περιπτώσεις διακρίσεων λόγω φύλου, επεσήμανε ότι δεν αποτελεί ορθή εφαρμογή της Οδηγίας η επανάληψη των διατάξεών της στο ΠΔ, χωρίς τις αναγκαίες τροποποιήσεις του ΚΠολΔ και του ΚωδΔιοικΔικον. Εντούτοις, αυτό δεν έγινε, με αποτέλεσμα να δημιουργείται σοβαρή ανασφάλεια δικαίου και να αναμένεται παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η μεταφορά του βάρους της απόδειξης που προβλέπουν οι Οδηγίες πρέπει να ισχύει και για τις καταγγελίες στους φορείς προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης (πιο κάτω, άρθρα 19-22).

Άρθρο 16 (Ποινικές κυρώσεις)

48. Το άρθρο 16 ΣΧΝ δεν περιλαμβάνει τις θρησκευτικές διακρίσεις, όπως έχει ήδη γίνει με το Ν. 927/1979 (όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 24 του Ν. 1419/1984), ούτε

---

¹⁸ *Ibid* και Δ. Κονδύλη, Το δεδικασμένο κατά τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, 1983, σ. 330.

τους άλλους λόγους διακρίσεων που καλύπτουν οι δύο Οδηγίες. Τα κενά πρέπει να καλυφθούν από το ΣΧΝ. Επίσης, σκόπιμη είναι η εισαγωγή κατώτατου ορίου φυλάκισης και χρηματικής ποινής που θα ενεργήσουν στην πράξη ιδιαίτερα αποτρεπτικά.

49. Επίσης το ΣΧΝ διατηρεί σε ισχύ τα άρθρα 1 και 2 του Ν. 927/1979, των οποίων είναι αναγκαία η τροποποίηση, ώστε: α) Να περιλαμβάνονται όλοι οι λόγοι διάκρισης που προβλέπουν οι δύο Οδηγίες. β) Να προβλέπεται σωρευτική επιβολή των ποινών φυλάκισης και χρηματικής ποινής, όπως γίνεται με το άρθρο 16 του ΣΧΝ (άρθρο 3 Ν. 927/1979). γ) Να προβλέπεται κι εδώ κατώτατο όριο φυλάκισης και χρηματικής ποινής που θα ενεργήσουν στην πράξη ιδιαίτερα αποτρεπτικά.

Δικονομικά προνόμια του Δημοσίου:

50. Απαραίτητη, για την αποτελεσματική λειτουργία του σχεδιαζόμενου νόμου είναι η αναθεώρηση του ΒΔ 26.6.-10.7.1944 «περί κώδικος των νόμων περί δικών του Δημοσίου», έτσι ώστε τα δικονομικά προνόμια του Δημοσίου (συμπεριλαμβανομένου του προνομιακού τόκου υπερημερίας¹⁹), να μην ισχύουν σε περιπτώσεις απαιτήσεων κατά του Δημοσίου από διακρίσεις εκ μέρους οργάνων δημοσίων υπηρεσιών (όπως αυτές προβλέπονται από το άρθρο 19 του ΣΧΝ και το άρθρο 3 του Ν. 3094/2003). Αυτό απαιτείται για την αποτελεσματική εφαρμογή του άρθρου 4 παρ. 1 του ΣΧΝ και τη συμμόρφωση προς τη νομολογία του ΕΔΑΔ.

51. Επισημαίνεται ότι το άρθρο 909 παρ. 1 ΚΠολΔ, που απαγορεύει την προσωρινή εκτέλεση κατά του Δημοσίου, των δήμων και των κοινοτήτων, έχει καταργηθεί λόγω ευθείας αντίθεσης προς το νέο άρθρο 94 παρ. 5 και 95 παρ. 5 Συντ. και τα άρθρα 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ και 2 παρ. 3 και 14 παρ. 1 του ΣΑΠΔ.

Άρθρο 18 (γ) (Κοινωνικός διάλογος):

52. Για τις οργανώσεις με τις οποίες πρέπει να ενθαρρύνεται ο διάλογος, πρέπει να επαναλαμβάνεται η διατύπωση που προτείνεται σχετικά με την παρ. 3 του άρθρου 13.

---

¹⁹ Βλ. σχετική πρόταση της ΕΕΔΑ, *Έκθεση 2002*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2003, σελ. 177-180 (www.nchr.gr).

Άρθρα 19-22: Φορείς προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης και αρμοδιότητές τους

53. Το άρθρο 13 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/43 απαιτεί από τα κράτη μέλη να ορίζουν «ένα φορέα ή φορείς για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης». Στις αρμοδιότητες του φορέα ή των φορέων αυτών πρέπει να περιλαμβάνονται:

α) *«Η παροχή ανεξάρτητης συνδρομής προς τα θύματα των διακρίσεων, όταν καταγγέλλουν διακριτική μεταχείριση, με την επιφύλαξη του δικαιώματος των θυμάτων και των ενώσεων, οργανισμών ή άλλων νομικών προσώπων που αναφέρονται στο άρθρο 7§2»* [άρθρο 13 ΣχΝ].

β) *«Η διενέργεια ανεξάρτητων ερευνών για τις διακρίσεις.»*

γ) *«Η δημοσίευση ανεξάρτητων εκθέσεων και η διατύπωση συστάσεων για κάθε θέμα που αφορά τέτοιες διακρίσεις.»*

Είναι προφανές από τη διάταξη αυτή ότι οι προβλεπόμενοι φορείς, εφόσον πρέπει να ασκούν τις αρμοδιότητές τους κατά τρόπο ανεξάρτητο, πρέπει να είναι ανεξάρτητοι, δηλαδή τα όργανά τους να έχουν προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία.

54. Με τις διατάξεις των άρθρων 19-22 του ΣχΝ ορίζονται τρεις φορείς για την «προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης». Οι δύο από αυτούς, ο Συνήγορος του Πολίτη και το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ), υφίστανται ήδη. Ο τρίτος, η Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης (ΕΙΜ) του Υπουργείου, θα ιδρυθεί με τον σχεδιαζόμενο νόμο. Ανεξάρτητοι όμως, με την προαναφερόμενη έννοια, είναι μόνον ο Συνήγορος του Πολίτη και η ΕΙΜ.

55. Το ΣΕΠΕ, που θα είναι αρμόδιο για τις περισσότερες διακρίσεις, δηλαδή αυτές που αφορούν εργασιακές σχέσεις ιδιωτικού δικαίου, δεν μπορεί να θεωρηθεί ανεξάρτητο, αφού, κατά το άρθρο 6 Ν. 2639/1998, αποτελεί υπηρεσία του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, της οποίας ο προϊστάμενος (Ειδικός Γραμματέας) είναι μετακλητός δημόσιος υπάλληλος, και συνεπώς δεν απολαύει εγγυήσεων ανεξαρτησίας. Εξάλλου, όπως είναι γνωστό και επισημαίνει και το ίδιο διαρκώς στις εκθέσεις του, παρ' όλες τις συχνά υπεράνθρωπες προσπάθειες των στελεχών του, το ΣΕΠΕ, δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις αρμοδιότητες που ήδη έχει, λόγω ανεπαρκούς στελέχωσης και έλλειψης υλικο-τεχνικής υποδομής και υλικών μέσων. Συνεπώς, αν δεν ενισχυθεί, η αποτελεσματικότητά του θα μειωθεί ακόμη περισσότερο. Υπάρχει το προηγούμενο του Ν. 1414/1984 (ισότητα των φύλων στις εργασιακές σχέσεις), που προέβλεπε τη σύσταση

«γραφειών ισότητας» στις Επιθεωρήσεις Εργασίας, τα οποία τελικά δεν μπόρεσαν να λειτουργήσουν λόγω έλλειψης προσωπικού και μέσων.

56. Εξάλλου, το ΣχΝ δεν παρέχει σε όλους τους φορείς αυτούς όλες τις απαιτούμενες αρμοδιότητες, και ιδίως την αρμοδιότητα να παρέχουν «ανεξάρτητη συνδρομή», όπως απαιτεί το άρθρο 13 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/43. Η διάταξη αυτή της Οδηγίας προβλέπει ότι η αρμοδιότητα αυτή θα παρέχεται στους φορείς με την επιφύλαξη του δικαιώματος των θυμάτων και των νομικών προσώπων που θα μπορούν να ασκούν τα δικαιώματα των θυμάτων, σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 2 της Οδηγίας (πιο πάνω αριθ. 43). Από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 13 παρ. 2 και 7 παρ. 2 της Οδηγίας προκύπτει ότι ως «ανεξάρτητη συνδρομή» νοείται η νομική συνδρομή για την προσφυγή σε διοικητικές αρχές ή/και δικαστήρια. Αρμοδιότητα παροχής τέτοιας συνδρομής έχει, εν μέρει όμως μόνον, το ΣΕΠΕ, το οποίο, βάσει του άρθρου 7 παρ. 1(ε) Ν. 2639/1998, μπορεί «να προσφεύγει στη δικαιοσύνη για την επιβολή των ποινικών κυρώσεων», αλλά όχι και να παρέχει συνδρομή για την εισαγωγή υποθέσεων στα πολιτικά δικαστήρια.

57. Οι ως άνω φορείς ουσιαστικά, όπως έχει σήμερα το ΣχΝ, θα δρουν κυρίως ως «συμφιλιωτές» μεταξύ των θυμάτων και των θυτών. Είναι όμως ουσιώδους σημασίας να προβλεφθεί η δυνατότητα παροχής από τους φορείς αυτούς δικαστικής ή/και εξωδικαστικής νομικής υποστήριξης στα θύματα διακρίσεων, όπως συμβαίνει σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες (π.χ. Ολλανδία, Σουηδία).²⁰ Αυτό μπορεί να προωθήσει τη δικαστική προστασία τους, για τους λόγους που αναφέρθηκαν ήδη (πιο πάνω, αριθ. 35), καθώς και για τον λόγο ότι στην Ελλάδα, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ο νομικός κόσμος δεν είναι εξοικειωμένος με την προστασία κατά των διακρίσεων που καλύπτει το ΣχΝ, ενώ η σχετική νομολογία είναι ισχνή.

58. Στο τέλος της παρ. 4α του άρθρου 19, ο στόχος, αντί της κοινωνικής σύγκλισης, να γίνει: «η αποφυγή των διακρίσεων».

59. Θεωρούμε επίσης αναγκαία την πρόβλεψη δημιουργίας (κοινών) παραρτημάτων των ως άνω φορέων σε κομβικά σημεία της χώρας (μεγάλες επαρχιακές πόλεις) για την αποτελεσματικότερη δράση τους και επαφή με το κοινό (όπως στην Ολλανδία και

---

²⁰ Βλ. European Commission, DG Employment and Social Affairs, *Annual report on equality and non-discrimination 2003*, Luxembourg, 2003, 16 και European Commission, DG Employment and Social Affairs, *Promoting Diversity – 21 Bodies Promoting Diversity and Combating Discrimination in the EU*, Luxembourg, 2003, 11-13, PLS Ramboll Management (ed.), *Specialised Bodies to Promote Equality and/or Combat Discrimination, Final Report, Aarhus, May 2002, 75-85.*

Σουηδία).²¹ Επίσης θεωρούμε σκόπιμο να επισημανθεί ότι στο άμεσο μέλλον οι Φορείς Προώθησης της Αρχής της Ίσης Μεταχείρισης θα πρέπει να προβούν στη δημιουργία (κοινής) ειδικής υπηρεσίας παροχής 24ωρης τηλεφωνικής βοήθειας σε θύματα διακρίσεων (όπως έχει γίνει με επιτυχία στη Γαλλία).

60. Επίσης, απαραίτητη είναι η ρητή πρόβλεψη από το νόμο ως αρμοδιότητας των ανωτέρω φορέων της συνεχούς ενημέρωσης και εκπαίδευσης των υπαλλήλων και στελεχών των δημοσίων υπηρεσιών (σε συνεργασία με την Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης).

61. Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί επίσης από τους φορείς στη λειτουργία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, κυρίως των ιδιωτικών τηλεοπτικών όπου πρόσφατη (2002) έρευνα του Πανεπιστημίου της Αθήνας, κατόπιν πρότασης του Δ' Τμήματος της ΕΕΔΑ,²² κατέδειξε την ύπαρξη ιδιαίτερα ανησυχητικών πρακτικών, ειδικά στα τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων, που προωθούν ανεμπόδιστα ιδέες υπέρ των διακρίσεων, που προωθούν τις διακρίσεις κατά κοινωνικών, μειονοτικών εν ευρεία έννοια, ομάδων λόγω, μεταξύ άλλων, της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής τους, ενισχύοντας έτσι, μεταξύ άλλων, τον «θεσμικό ρατσισμό»²³ στον χώρο των δημοσίων υπηρεσιών αλλά και στην ευρύτερη κοινωνία.

62. Ιδιαίτερη μέριμνα των φορέων αυτών πρέπει να είναι η διαρκής ενημέρωση δικαστικών λειτουργών και δικηγόρων οι οποίοι θα παίξουν καταλυτικό ρόλο στην εφαρμογή της νέας νομοθεσίας κατά των διακρίσεων. Ως εκ τούτου, κρίνεται απαραίτητο οι φορείς να θέσουν σε εφαρμογή ειδικά περιοδικά εκπαιδευτικά προγράμματα δικαστών και δικηγόρων σε συνεργασία με τη Σχολή Δικαστών και τους Δικηγορικούς Συλλόγους της χώρας.

63. Επισημαίνουμε πάντως, ότι δεν είναι σαφή τα όρια των αρμοδιοτήτων, ιδίως μεταξύ ΕΙΜ και Συνηγόρου του Πολίτη, πράγμα που θα δημιουργήσει σύγχυση και ταλαιπωρία των θυμάτων διακρίσεων. Επισημαίνουμε επίσης ότι είναι απαραίτητη η

---

²¹ European Commission, DG Employment and Social Affairs, *Annual report on equality and non-discrimination 2003*, Luxembourg, 2003, 15.

²² Βλ. ΕΕΔΑ, *Έκθεση 2002*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2003, σελ. 387 επ. και σε www.nchr.gr.

²³ Ως «θεσμικός ρατσισμός» έχει ορισθεί «η συλλογική αποτυχία ενός [δημόσιου] οργανισμού να παρέχει τις κατάλληλες και επαγγελματικές υπηρεσίες σε άτομα εξαιτίας του χρώματός τους, της κουλτούρας τους ή της εθνικής καταγωγής τους. Μπορεί να διακριθεί ή διαγνωσθεί σε διαδικασίες, στάσεις και συμπεριφορές που καταλήγουν σε διακρίσεις μέσω ασυνείδητης προκατάληψης, άγνοιας, απερισκεψίας και δημιουργίας ρατσιστικών στερεοτύπων που έχουν ως αποτέλεσμα την μειονεκτική θέση ατόμων που ανήκουν σε μια εθνική μειονότητα»: Commission for Racial Equality, *The Stephen Lawrence Inquiry – Implications for Racial Equality*, CRE, London, March 1999, 2. Για την έννοια του «θεσμικού ρατσισμού» βλ. J Bourne,

επαρκής στελέχωση των φορέων με τα κατάλληλα πρόσωπα, καθώς και η παροχή σε αυτούς των αναγκαίων πόρων, της αναγκαίας υλικο-τεχνικής υποδομής και των αναγκαίων υλικών μέσων για την εκπλήρωση του σκοπού τους, γιατί αλλιώς θα είναι μόνο τυπική η ύπαρξή τους.

24. **Νομική συνδρομή σε περιπτώσεις διακρίσεων:** Σε περίπτωση που ο νομοθέτης δεν έχει συμπεριλάβει στον τελικό νόμο «παροχής νομικής βοήθειας σε πολίτες χαμηλού εισοδήματος» την από 30.10.2003 πρόταση της ΕΕΔΑ (βλ. συνημμένο κείμενο), η ΕΕΔΑ αναδιατυπώνει τη σχετική πρότασή της για να συμπεριληφθεί στο υπό εξέταση ΣχΝ:

Το ΣχΝ θα πρέπει να περιλάβει ρητά τα αδικήματα που προβλέπονται από το Ν. 927/1979 «Περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις» και από το νόμο περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης στις περιπτώσεις που δύναται να οριστεί δικηγόρος υπηρεσίας των θυμάτων για τη σύνταξη και υποβολή έγκλησης και για παράσταση πολιτικής αγωγής (άρθρο 7 παρ. 3 του νομοσχεδίου περί νομικής συνδρομής). Επίσης, η παροχή νομικής βοήθειας για τα αδικήματα του Ν. 927/1979 του νόμου περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης πρέπει να μην εξαρτάται από τις προϋποθέσεις που θέτει το ΣχΝ περί νομικής συνδρομής (άρθρο 7 παρ. 4, άρθρο 8 παρ. 4 [τα ένδικα μέσα και βοηθήματα, για να είναι παραδεκτά, πρέπει να στηρίζονται στον νόμο και να μην είναι προφανώς αβάσιμα στην ουσία]). Και τούτο διότι, (α) τα θύματα των διακρίσεων που προβλέπουν οι δύο Οδηγίες αποτελούν ιδιαίτερα ευάλωτες ομάδες, (β) δεν υπάρχει σχετική νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων και (γ) παρόμοια μέτρα προβλέπουν και οι δύο Οδηγίες μεταφέροντας το βάρος απόδειξης υπέρ των θυμάτων διακρίσεων (βλ. αν.)

25. Τέλος, τονίζουμε ότι η αποτελεσματική εφαρμογή στην Ελλάδα των Οδηγιών 2000/43 και 2000/78 επιτάσσει τη *σοσηματική αναθεώρηση* από το Υπουργείο Δικαιοσύνης και τα συναρμόδια Υπουργεία της *ισχύουσας νομοθεσίας*, ιδιαίτερα όσον αφορά την ίση μεταχείριση ανεξαρτήτως θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων.²⁴

Αθήνα, 13 Ιανουαρίου 2004

“The life and times of institutional racism”, Institute of Race Relations (ed), *The three faces of British racism – A special report*, London, IRR, 2001, 7-20.

²⁴Βλ. σχετικά ΣτΕ, Πρακτικά Συνεδριάσεως αρ. 347/2002, 28.06.2002 (ΠΔ με τίτλο «Διορισμός ή πρόσληψη πολιτών της ΕΕ σε θέσεις εκπαιδευτικού προσωπικού της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης»).